

Ο Αργεῖος φιλόσοφος Αρποκρατίων και η γενικότερη φιλοσοφική κίνηση στο κλασικό και ρωμαϊκό Άργος

Δρ Γεώργιος Στείρης - Λέκτωρ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Η πόλη του Άργους υπερηφανεύεται για την πλουσιότερη ιστορία της και την αδιάλειπτη πολιτιστική προσφορά της στο πέρασμα των αιώνων, από την απώτατη προϊστορία έως τη σύγχρονη εποχή. Παρότι όμως έχουν χυθεί τόνοι μελάνης από αξιολογότερους ερευνητές εδώ και αιώνες, το παρελθόν του Άργους δεν έχει ακόμα φωτιστεί επαρκώς. Εξακολουθούν να υπάρχουν περιοχές και θεματικές, οι οποίες δεν έχουν μελετηθεί συστηματικά, περιμένοντας υπομονετικά τα φώτα της έρευνας. Μια τέτοια επιχειρείται να αναδειχθεί στην παρούσα μελέτη, με την προσδοκία της συμβολής στην προβολή μιας υποτιμημένης, αλλά εξόχως ενδιαφέρουσας πτυχής της πνευματικής ιστορίας αυτής της πόλης.

Ο Αργεῖος Αρποκρατίων υπήρξε φιλόσοφος και υπομνηματιστής του 2ου μ.Χ. αιώνα. Όσον αφορά στην καταγωγή του δεν αμφισβητείται από καμιά πηγή. Υπάρχει πάντοτε όμως το δυνητικό ενδεχόμενο να υποστηριχθεί πως ίσως κατήγετο από κάποιο άλλο Άργος, το Αμφιλόχειο, το Ορεστικό ή αυτό στην Κύπρο. Η απουσία όμως οποιουδήποτε επιπρόσθετου γεωγραφικού προσδιορισμού στο όνομά του στις αρχαίες πηγές είναι ικανή να αποδείξει το άτοπο τέτοιων ισχυρισμών, αφού η απλή αναφορά στο Άργος δεν μπορεί παρά να υποδεικνύει τη γνωστότερη από τις συνονόματες πόλεις, το Αργολικό Άργος. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια του κειμένου, η στενή σχέση του Αρποκρατίωνα με την οικογένεια των Αττικών, μπορεί κάλλιστα να υποστηριχθεί από την αργειακή του καταγωγή¹.

1. Στείρης Γ., «Φιλοσοφική Δραστηριότητα στην Ανατολική Πελοπόννησο τον 2ο αι. μ.Χ.», Πρακτικά του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, τ. Α', Αθήνα 2006, σελ. 257-268.

Η μαθητεία του Αρποκρατίωνα

Ο Αρποκρατίων υπήρξε μαθητής του φιλοσόφου Αττικού, ο οποίος ανήκε στην παράδοση της μέσης πλατωνικής φιλοσοφίας.² Η περίοδος του πλατωνισμού ανάμεσα στον Αντίοχο τον Ασκαλωνίτη (130-68π.Χ.) και τον Πλωτίνο (204-270μ.Χ.), το θεμελιωτή του νεοπλατωνισμού, καλείται μέσος πλατωνισμός. Κύριο χαρακτηριστικό του μέσου πλατωνισμού είναι η επιστροφή στην παλαιά πλατωνική παράδοση, μέσω της μελέτης του συνόλου των πλατωνικών έργων, αφού ο τελευταίος εκπρόσωπος της Νέας Ακαδημίας, ο Καρνεάδης (213-129 π.Χ.), είχε στραφεί έντονα προς το σκεπτικισμό, την αμφισβήτηση δηλαδή της ίδιας της πραγματικότητας ή της δυνατότητας του ανθρώπου να την γνωρίσει. Οι εκπρόσωποι του μέσου πλατωνισμού διακρίνονται για τον έντονο εκλεκτικισμό τους, αφού την απάντηση στα φιλοσοφικά προβλήματα, τα οποία τους απασχολούσαν, την αναζήτησαν στη συμφωνία όλων των προγενεστέρων διακεκριμένων φιλοσόφων με επικεφαλής τον Πυθαγόρα, το Σωκράτη και φυσικά τον Πλάτωνα. Ο εκλεκτικισμός αυτός ίσως να ερμηνεύεται από την αδυναμία των συγκεκριμένων διανοητών να διαμορφώσουν πρωτότυπη φιλοσοφική σκέψη, περιοριζόμενοι στην κριτική ήδη διατυπωμένων απόψεων. Το ενδιαφέρον τους κατέτεινε στη δογματική διατύπωση μεταφυσικών αρχών και στη διερεύνηση των ηθικών αρχών, όπως αυτές είχαν εκφρασθεί ιδίως από τη στωική και περιπατητική φιλοσοφία.³

Για τη ζωή του Αττικού γνωρίζουμε ελάχιστα, όπως εξάλλου συμβαίνει με αρκετούς από τους φιλοσόφους της εποχής του. Ο Ευσέβιος μας παρέχει τη μαρτυρία πως ήκμασε γύρω στο 176μ.Χ., χρονολογία που συμπίπτει με τα τέλη της βασιλείας του Μάρκου Αυρηλίου (161-180μ.Χ.), του στωικού φιλοσόφου που υπήρξε μαθητής του Ηρώδη Αττικού.⁴ Το όνομα του Αττικού, εξαιρετικά σπάνιο στην περίοδο, πιθανότατα υποδεικνύει κάποιου είδους συγγενική σχέση με την οικογένεια του Ηρώδη Αττικού, αν και έχουν προταθεί και άλλες, λιγότερο πειστικές ερμηνείες.⁵

2. Proclus, In Timaeum I 305, 6, στο Des Places E., Atticus Fragments, Les Belles Lettres, Paris 1977, σελ. 70-71.

3. Γεωργούλης Κ., Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας, Παπαδήμας, Αθήνα 2004, σελ. 475-485. Merlan P., «Greek Philosophy from Plato to Plotinus», στο A.H. Armstrong (ed.), The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge 1967, σελ. 53-83. Zeller E. – Nestle W., Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας, μτφ. Χ. Θεοδωρίδης, Εστία, Αθήνα 2004, σελ. 365-371.

4. Dillon J., The Middle Platonists 80 B.C. to A.D. 220, Cornell University Press, Ithaca NY 1996, σελ. 248. Des Places, Fragments, σελ. 7.

5. Karamanolis G., Platonists on Aristotle from Antiochus to Porphyry, Oxford, Oxford University Press 2006, σελ. 150.

Η χρονολογία της ακμής του Αττικού είναι επίσης αξιοπερίεργη και θα μπορούσε να ερμηνευθεί με τρόπο που να τον συνδέσει ακόμα περισσότερο με τον Ηρώδη Αττικό. Το 176μ.Χ. ο ρωμαίος αυτοκράτωρ Μάρκος Αυρήλιος θέσπισε έδρα της πλατωνικής φιλοσοφίας στην Αθήνα. Είναι πολύ πιθανό η έδρα αυτή να ανατέθηκε στον Αττικό, οπότε έτσι δικαιολογείται και η ακμή του τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Για την πιθανότατη αυτή ανάθεση θα πρέπει να είχε βαρύνουσα σημασία η γνώμη του Ηρώδη του Αττικού, ο οποίος λογικό είναι να υποθέσουμε πως θα μπορούσε να προκρίνει κάποιον από το περιβάλλον του και να επηρεάσει την κρίση του παλαιού μαθητή του Μάρκου Αυρηλίου.⁶

Στην ελληνική βιβλιογραφία, δυστυχώς, ο Αττικός συγχέεται από τον Μπενάκη με τον Ηρώδη Αττικό, ο οποίος δεν υπήρξε φιλόσοφος.⁷ Από το σημείο αυτό αρχίζουν επιπρόσθετες συγχύσεις. Ο Ηρώδης Αττικός υπήρξε μαθητής του πλατωνικού φιλοσόφου Ταύρου από την Τύρο, ο οποίος σύμφωνα με τις πηγές ήκμασε γύρω στο 145μ.Χ. και υπήρξε με τη σειρά του μαθητής και φίλος του Πλουτάρχου. Την μαρτυρία αυτή μας παρέχει ένας άλλος μαθητής του Ταύρου, ο Αύλος Γέλλιος.⁸ Ο Ταύρος θεωρείται σκεπτικός φιλόσοφος και διευθυντής της Νέας Ακαδημίας στην Αθήνα, αν και ακόμα και η ύπαρξη του ιδρύματος αυτού έχει αμφισβητηθεί.⁹ Πάντως ο φιλόσοφος Αττικός θεωρείται διάδοχος του Ταύρου στην υπεράσπιση του πλατωνισμού και τη διαφύλαξη της ορθής πίστης, αν και αυτό δεν τον εμπόδιζε να διαφωνήσει φιλοσοφικά μαζί του.

Ο Αττικός υπήρξε πολέμιος του εκλεκτικισμού, της προσπάθειας δηλαδή συγκρότησης ενός φιλοσοφικού συστήματος με επιλογή απόψεων ή θέσεων δανεισμένων από διάφορες φιλοσοφικές διδασκαλίες, που χαρακτηρίζει το μέσο πλατωνισμό, παραμένοντας κατ' ουσία ο πιο ορθόδοξος πλατωνικός, αν και με τη στάση του αυτή κατέστη στόχος άλλων φιλοσόφων, όπως ο Αμμώνιος.¹⁰ Βέβαια, αν και διατήρησε κατά βάση τις πλατωνικές ιδέες, τις παρουσίασε ως ιδέες ή σκέψεις του θείου. Επίσης αντιτάχθηκε στην απόπειρα εναρμόνισης των διδασκαλιών του Πλάτωνα προς εκείνες του Αριστοτέλη, την οποία είχε ξεκινήσει ο Αλβίνος, παραμένοντας πάντοτε ένας πιστός πλατωνικός. Δεν δίσταζε να διακηρύττει ότι οι φιλοσοφικές θέσεις του Αριστοτέλη βρίσκονται στον αντίποδα εκείνων του Πλάτωνα,

6. Dillon, Middle, σελ. 248. Kalligas P., «Platonism in Athens during the first two centuries AD: An Overview», Rhizai 2, σελ. 37-56.

7. Μπενάκης Λ., «Η ελληνική φιλοσοφία των πρώτων χριστιανικών αιώνων», Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τ. ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1976, σελ. 437-438.

8. Merlan, Greek, σελ. 63.

9. Dillon, Middle, σελ. 248

10. Des Places, Fragments, σελ. 7-8.

δεν έχουν δε καμιά αξία, μιας και όλα τα πεδία του επιστητού τα είχε πραγματευθεί πλήρως και ενδελεχώς ο Πλάτων.¹¹ Η θέση του, εξάλλου, ως επικεφαλής της Πλατωνικής Ακαδημίας, ίσως και να επέβαλε την πολεμική προς τον Αριστοτέλη. Η αντιπαράθεση των απόψεων μεταξύ των υποστηρικτών των φιλοσοφικών σχολών δεν ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για την εποχή. Ο Ταύρος, ανάμεσα σε άλλους, είχε συγγράψει ανάλογο περιεχομένου κείμενα.¹²

Το μεγαλύτερο μέρος του σωζόμενου από τον Ευσέβιο έργο του Αττικού «Πρός τούς διά τῶν Αριστοτέλους τὰ Πλάτωνος ὑπισχνουμένους» πραγματεύεται αυτό ακριβώς το θέμα, αν και ίσως ο αρχικός τίτλος της πραγματείας του Αττικού να μην ήταν αυτός.¹³ Ο Ευσέβιος δείχνει μάλιστα μια αδυναμία στο έργο του Αττικού, καθώς αντιμάχεται απόψεις του Αριστοτέλη που δε συνάδουν με τη χριστιανική θεολογία.¹⁴ Δεν είναι σίγουρα τυχαίο πως λίγα έτη πρωύτερα είχε κυκλοφορήσει στην Αθήνα η «Ιστορία τῆς Φιλοσοφίας» του περιπατητικού φιλοσόφου Αριστοκλή, δασκάλου του περίφημου Αλεξάνδρου της Αφροσιάδας, όπου ο Πλάτων παρουσιαζόταν υποδεέστερος του Αριστοτέλη.¹⁵ Στο σημείο αυτό χρειάζεται να επισημανθεί ότι τα κείμενα του Αττικού διακρίνονται από μια έντονη διάθεση ρητορικότητας. Στην ρητορική, όπως θα δούμε στη συνέχεια, είχε διακριθεί ο Ηρώδης Αττικός.

Ο Αττικός, ακολουθώντας την κλασική γραμμή της ελληνικής φιλοσοφίας, αποδεχόταν τον τριμερή διαχωρισμό της φιλοσοφίας σε Ηθική, Φυσική και Λογική.¹⁶ Εκείνο που χαρακτηρίζει το στοχασμό του Αττικού είναι η στροφή του ενδιαφέροντός του πρώτιστα στο Θεό, αντί της φύσης. Συγκεκριμένα, η πολεμική του επικεντρώθηκε στις απόψεις του Αριστοτέλη για τη θεία πρόνοια, την αιωνιότητα του κόσμου και την άρνηση αποδοχής της αθανασίας της ψυχής, οι οποίες κατά κύριο λόγο προέρχονται από τη θεωρία του για την εντελέχεια. Η θεολογία του Αριστοτέλη, όπως τουλάχιστον την αντιλαμβανόταν ο Αττικός, αποτελούσε μια μορφή αθεΐας, αφού αρνείτο την ύπαρξη πρόνοιας και αφαιρούσε από το Θεό τη δυνατότητα παρέμβασης στις γήινες υποθέσεις. Για τον Αττικό πρόνοια, φύση και κοσμική ψυχή εξισώνονται.¹⁷ Επίσης,

11. Karamanolis, Platonists, σελ. 150.

12. Des Places, Fragments, σελ. 16.

13. Eusebius, Praeparatio Evangelica, ch.11, 15 στο Des Places, Fragments, σελ. 37-69. Karamanolis, Platonists, σελ. 152.

14. Festugiere A., L' idéal religieux des Grecs et l' Evangile, Lecoffre, Paris 1932, σελ. 257-258.

15. Mras K., "Zu Attikos, Porphyrios und Eusebios", Glotta 1936, σελ. 183-188.

16. Baltes M., «Zur Philosophie des Platonikers Attikos », Jahrbuch für die Antike und Christentum, Ergänzungsband 10, σελ. 38-57. Dillon, Middle, σελ. 251.

17. Des Places, Fragments, Fr. 8, 814 a-b, σελ.66.

στο έργο του υιοθετεί την αντικατάσταση του Δημιουργού και της κοσμικής ψυχής με το λόγο, όπως είχαν επιχειρήσει παλαιότεροί του πλατωνικοί, χωρίς όμως ποτέ να φθάσει στο σημείο να εξισώσει το Θεό με το λόγο. Ο λόγος παραμένει πάντοτε ένα εργαλείο στα χέρια του Θεού. Τόνιζε, επίσης, πως ο ένας και μοναδικός Θεός μερίμνησε για τη δημιουργία του κόσμου, την οποία συνέδεε με την πρόνοια. Στην ουσία η αντίληψή του για το Θεό είναι δυϊστική (Θεός-κόσμος), ενώ οι άλλοι μέσοι πλατωνικοί θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μονιστές.¹⁸

Δεν απέφυγε όμως να επηρεαστεί και από τη στωική φιλοσοφία, σε θέματα σχετικά με την παρουσία του Θεού μέσα στον κόσμο και στην αντίληψη πως την ευδαιμονία στον άνθρωπο δύναται να εξασφαλίσει μόνη η αρετή, χωρίς την αρωγή υλικών παραγόντων, όπως υποστήριζε η περιπατητική σχολή. Δεν έφτασε όμως ποτέ να υποστηρίξει τη θέση των στωικών για αυστηρό περιορισμό των παθών.¹⁹ Στο σημείο αυτό οι ιδέες του φαίνεται να προσεγγίζουν εκείνες του Ευδώρου και να αφίστανται από εκείνες των Αντιόχου και Πλουτάρχου. Τον ενοχλούσε, πάντως, το ότι ο Αριστοτέλης αμφισβητούσε την πλατωνική θέση ότι η αρετή είναι επαρκής συνθήκη για την κατάκτηση και διατήρηση της ευδαιμονίας.

Ο Αττικός συνέγραψε επίσης υπομνήματα στον «*Τίμαιο*», αλλά και στην «*Πολιτεία*» του Πλάτωνα. Ταύτισε μάλιστα το Δημιουργό του «*Τίμαιου*» με την ουσία του αγαθού.²⁰ Στην ερμηνεία του «*Τίμαιου*» ο Αττικός εισηγήθηκε την ύπαρξη μιας άκτιστης ύλης, η οποία διάγει σε συνεχή, χαοτική κίνηση υπό την επενέργεια της κακής ψυχής του κόσμου. Ο Δημιουργός επεμβαίνει για να αποδώσει μορφή στην ύλη και διάνοια στην κακή ψυχή του κόσμου. Η άτακτη ύλη, πρώτη αιτία της οποίας είναι η κακή ψυχή, θεωρείται προϋπάρχουσα, μαζί με την «κακεργέτιδα ψυχή», η οποία στη διάρκεια της δημιουργίας, με την παρέμβαση του Νου, καθίσταται έμφρων, αλλά όχι έλλογη.²¹

Ο συλλογισμός συνεπώς του Αττικού έχει περίπου ως εξής: η κίνηση εκπορεύεται από την ψυχή και αυτή η κίνηση είναι άτακτη. Κατά συνέπεια και η ψυχή είναι άτακτη. Η ψυχή αλλοιώνεται από την πίεση που της ασκούν οι ανώτερες μορφές και κατευθύνεται καθοδικά. Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης είναι η ύπαρξη μιας κατώτερης κοσμικής ψυχής, η οποία μπορεί να παραλληλιστεί με την Ίσιδα του Πλουτάρχου. Αυτή η ψυχή είναι κατώτερη της καθαυτό κοσμικής ψυχής, η οποία για τον Αττικό αναλαμβάνει ένα ρόλο ανάλογο του Δημιουργού στον «*Τίμαιο*». Ο

18. Baltes, Philosophie, σελ. 38-57. Dillon, Middle, σελ. 252-257.

19. Γεωργούλης, Ιστορία, σελ. 483-484. Dillon, Middle, σελ. 281-282.

20. Proclus, In Timaeum, I 305, στο Des Places, Fragments, σελ. 70-71.

21. Merlan, Greek, σελ. 76-77.

Δημιουργός θεωρείται από τον Αττικό ως ο υπέρτατος Θεός. Δεν είναι, εξάλλου, τυχαίο πως τον αποκαλούσε νου και τον ταύτιζε με το αγαθό.²² Είναι υπέρτερος και του «νοητού ζώου», οπότε είναι υπερκείμενος ακόμα και αυτού του πλατωνικού κόσμου των Ιδεών.²³

Από τα κείμενα του Αττικού μπορεί εύκολα να συναχθεί το συμπέρασμα πως φτάνει να θεωρήσει τις Ιδέες ως σκέψεις του Θεού, σύμφωνα με την αντίληψη και άλλων πλατωνικών, οι οποίοι αποδέχονταν την τριάδα των αρχών Θεός, Ύλη, Ιδέα²⁴, αν και ο Πορφύριος τον κατηγορεί λέγοντας πως θέτει τις ιδέες εκτός του νου, ενώ είναι υποκείμενες σε αυτόν.²⁵ Από ένα σχόλιο του νεοπλατωνικού Συριανού θα μπορούσαμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι για τον Αττικό οι ιδέες βρίσκονται στο επίπεδο της κοσμικής ψυχής και όχι στο νου του υπέρτατου Θεού.²⁶ Ούτως ή άλλως όμως, σε κάθε πλατωνικό που πίστευε στην ύπαρξη ενός υπέρτατου Θεού, η σύνδεσή του με τις Ιδέες δεν μπορούσε παρά να αποτελεί πρόβλημα.

Ο Αττικός εξάλλου, όπως και ο Πλούταρχος, υποστήριζε ότι ο κόσμος έχει συγκεκριμένη χρονική αρχή, μια θέση που μελετήθηκε αρκετά από τους νεοπλατωνικούς φιλοσόφους. Η πεποίθηση αυτή προέκυψε από τη μελέτη του «Τίμαιου», η οποία οδηγούσε στο συμπέρασμα πως από τη στιγμή που η κίνηση χαρακτηρίζει το σύμπαν πριν τη δημιουργία του κόσμου και ο χρόνος αποτελεί μέτρο της κίνησης, ο χρόνος προϋπήρχε του κόσμου. Άποψη του Αττικού ήταν πως δεν έπρεπε να τεθούν όρια στη δημιουργική δύναμη του Θεού, όπως είχαν επιχειρήσει ο Αριστοτέλης και οι υποστηρικτές του.²⁷

Ισχυρή επίδραση στον Αρποκρατίωνα και τον Αττικό, χωρίς όμως να μαρτυρείται μαθητεία είτε του ενός είτε του άλλου σε αυτόν, άσκησε επίσης ο Νουμήνιος από την Απάμεια της Συρίας,²⁸ ο οποίος κατατάσσεται στους νεοπυθαγόρειους, αν και επηρεάστηκε εντονότατα από τις αρχές της πλατωνικής φιλοσοφίας.²⁹ Άλλοι δε μελετητές τον κατατάσσουν στους εκπροσώπους του μέσου πλατωνισμού, οι οποίοι είχαν επηρεαστεί καταλυτικά από το νεοπυθαγορισμό.³⁰ Είχε μάλιστα αφιερώσει

22. Proclus, In Timaeum, I 305, στο Des Places, Fragments, σελ. 70-71.

23. Ό.π., I 431, στο Des Places, Fragments, σελ. 79. Dillon, Middle, σελ. 253-258.

24. Des Places, Fragments, Frg. 9, 815, σελ. 67-69.

25. Proclus, In Timaeum, I 394, 6, στο Des Places, Fragments, σελ. 77.

26. Dillon, Middle, σελ. 256.

27. Des Places, Fragments, Frg. 4, 801d, σελ. 51.

28. Des Places E., *Numenius Fragments*, Collection Budé, Les Belles Lettres, Paris 1973.

29. Ό.π., σελ. 19-20. Karamanolis, Platonists, 127-149. Merlan, Greek, σελ. 96-106

30. Burnyeat, «Platonism in the Bible: Numenius of Apamea on Exodus and Eternity», στο R. Salles (ed), *Metaphysics, Soul and Ethics in Ancient Thought*, Oxford University Press,

τη ζωή του στο συνδυασμό του πλατωνικού στοχασμού με τα πυθαγόρεια δόγματα, καθώς υποστήριζε πως οι διαφορές μεταξύ τους ήταν μόνο φραστικές.

Ο νεοπυθαγορισμός αναπτύχθηκε πιθανότατα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, παράλληλα με την ελληνο-ιουδαϊκή φιλοσοφία. Κατέτεινε στην εύρεση της απόλυτης αλήθειας, μέσω της μελέτης των διδασκαλιών των Ορφικών, των Πυθαγορείων και του Πλάτωνα, με την αρωγή του μυστικισμού και του γνωστικισμού. Από τον 1ο π.Χ. αιώνα άρχισε να αναφύεται η προσπάθεια αναβίωσης του πυθαγορισμού, αλλά η ακμή του σημαδεύεται από το πρόσωπο του Απολλωνίου του Τυανέα τον 1ο μ.Χ. αιώνα.³¹

Ο Νουμήνιος έζησε τον 2ο μ.Χ αιώνα. Περίπου στα μέσα του συνέγραψε μια πολεμική εναντίον του Αντίοχου του Ασκαλωνίτη, ο οποίος είχε επιχειρήσει την ταύτιση της πλατωνικής με τη στωική φιλοσοφία. Παρά ταύτα στο έργο του, πέρα από τον Πυθαγόρα και τον Πλάτωνα, τους οποίους θεωρούσε ισάξιους, εκθειάζονται οι μάγοι, οι Αιγύπτιοι ιερείς, οι Βραχμάνες και ο Μωυσής, στον οποίο ο Νουμήνιος επιφυλάσσει ιδιαίτερη μεταχείριση αναφέροντας: «τί γάρ ἐστὶ Πλάτων ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων;».³² Διακρίνοντας Θεό και ύλη, μονάδα και δυάδα, καθιστά αδύνατη την άμεση ενέργεια του Θεού στην ύλη, γεγονός που τον αναγκάζει να πλάσει ένα δεύτερο, δημιουργό Θεό. Ο κόσμος αποτελούσε τον τρίτο Θεό του, το ποίημα. Η ύλη, κατά τον Νουμήνιο, σχετιζόταν με μια κακή ψυχή, από την οποία προερχόταν και το άλογο μέρος της ανθρώπινης ψυχής. Η είσοδος της ψυχής στο σώμα θεωρείται από το Νουμήνιο πτώση και ατύχημα, ενώ σκοπός της είναι η έξοδος από αυτό και η ένωση με το θείο. Ο Νουμήνιος φαίνεται επίσης να δεχόταν τη μεταθανάτια τιμωρία των ψυχών των ασεβών στον Άδη.³³ Αξιοσημείωτη επίδραση στον Αρποκρατίωνα φαίνεται να άσκησε και ο Κρόνιος, ομοϊδεάτης του Νουμήνιου.

Πληροφορίες για το βίο του Αρποκρατίωνα

Σύμφωνα με το λεξικό της Σούδας, το οποίο συντάχθηκε περίπου στο 10μ.Χ αιώνα, ο Αρποκρατίων υπήρξε συνομιλητής και φίλος κάποιου Καίσαρα («συμβιώτης»), ενώ πιθανότατα κατείχε και αξίωμα στην αυτοκρατορική αυλή.³⁴ Ορισμένοι μελετητές

Oxford 2005, σελ. 143-169. Γεωργούλης, Ιστορία, σελ.484. Zeller – Nestle, Ιστορία, σελ. 369-370.

31. Zeller – Nestle, Ιστορία, σελ. 359-362.

32. Eusebius, Praeparatio, IX 6, 9, στο J. P. Migne, Patrologiae Graecae, 19-24.

33. Γεωργούλης, Ιστορία, σελ. 470-471, 484. Zeller – Nestle, Ιστορία, σελ. 369-370.

34. «Harpocraton», Suda on Line, http://www.stoa.org/sol-in/search.pl?db=REAL&search_method=QUERY&login=guest&cnlogin=guest&user_list=LIST&page_num=1&search

θεωρούν πως μια μνεία σε κάποιον γραμματικό Αρποκρατίωνα, ο οποίος υπήρξε δάσκαλος του διαδόχου στον αυτοκρατορικό θρόνο της Ρώμης Lucius Verus, ο οποίος γεννήθηκε γύρω στο 130 μ.Χ. και ανέβηκε στο θρόνο της Ρώμης το 161 μ.Χ. ως συναυτοκράτορας με τον Μάρκο Αυρήλιο, αναφέρεται στον Αργεῖο φιλόσοφο.³⁵ Ο Αρποκρατίων αυτός αναφέρεται ως *grammaticus*, καθώς τη φιλοσοφική παιδεία του διαδόχου είχαν αναλάβει ο Σέξτος, ο ανεψιός του Πλουτάρχου, από κοινού με τον στωικό φιλόσοφο Απολλώνιο, οι οποίοι ήταν επίσης δάσκαλοι φιλοσοφίας και του Μάρκου Αυρηλίου.³⁶ Η μαθητεία του Lucius Verus στον Αρποκρατίωνα πρέπει να έλαβε χώρα γύρω στα 140-160 μ.Χ., προτού δηλαδή αυτός ανέλθει στον θρόνο. Την ίδια περίπου εποχή και ο Ηρώδης ο Αττικός είχε αναλάβει την εκπαίδευση του Μάρκου Αυρηλίου κατόπιν επιθυμίας του πατρός του, αυτοκράτορα Αδριανού, ο οποίος είχε υπό την προστασία του από την παιδική του ηλικία και τον νεαρό Lucius Verus. Ο Μάρκος Αυρήλιος υπήρξε δε ένας από τους σημαντικότερους φιλοσόφους του αρχαίου κόσμου, εντασσόμενος στο ρεύμα της στωικής φιλοσοφίας.

Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι δεν ήταν ο Αργεῖος Αρποκρατίων δάσκαλος του Lucius Verus, αφού η αναφορά του ως *grammaticus* δεν προσιδιάζει στην ιδιότητά του ως φιλοσόφου. Ως δάσκαλος του Lucius Verus προτείνεται ο Βαλέριος Αρποκρατίων, Έλληνας από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και συγγραφέας του «Περὶ τῶν λέξεων τῶν δέκα ρητόρων», ενός σημαντικού λεξικού για το έργο των Αττικών ρητόρων. Για τον Βαλέριο Αρποκρατίωνα πάντως έχουν διατυπωθεί αντιρρήσεις σχετικά με το πότε έζησε, καθώς ορισμένοι μελετητές τεκμηριωμένα τον τοποθετούν στα τέλη του 2ου και στον 3ο αιώνα, στηριγμένοι στο ότι στο έργο του υπάρχουν αναφορές στον Αθήναιο, συγγραφέα των «Δειπνοσοφιστών».³⁸

Ο Dillon υποστήριξε αρχικά ότι ίσως ο Αργεῖος φιλόσοφος Αρποκρατίων να δέχθηκε αυτή τη θέση, μην έχοντας κάποια καλύτερη εναλλακτική.³⁹ Αργότερα

hstr=Harpocration&field=any&num_per_page=100, 14/4/2008.

35. Hohl E., *Scriptores Historiae Augustae*. Vol. I-II. Editio Ernestus Hohl. Editio stereotypa correctior. Addenda et corrigenda adiecerunt Ch. Samberger et W. Seyfarth. Teubner, Leipzig 1965, Verus II 5.

36. Dillon J., «Harpocration's Commentary on Plato: Fragments of a Middle Platonic Commentary», *California Studies in Classical Antiquity* 4 (1971), σελ.126.

37. Σκιαδάς Α., «Ηρώδης Αττικός», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τ. ΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1976, σελ.406.

38. Donaldson J., *A History of the Literature of Ancient Greece*, John Parker and Son, London 1858, σελ.383-384. Sharpe S., *History of Egypt Part 2*, Kessinger, Montana 2003, σελ.189. Smith W. (ed), *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, <http://www.ancientlibrary.com/smith-bio/0392.html>, 14/4/2008.

39. Dillon, Harpocration, σελ.126.

(1996) διατύπωσε τη θέση πως ο Αρποκρατίων ο Αργεῖος δεν υπήρξε δάσκαλος του Lucius Verus, καθώς ως μαθητής του Αττικού, θα έπρεπε να ήταν περίπου συνομήλικος του Lucius Verus. Προτείνει δε τη σύνδεση του Αργεῖου Αρποκρατίωνα με τον κύκλο κάποιου άλλου αυτοκράτορα, όχι πάντως του Μάρκου Αυρηλίου, αφού το όνομά του δεν αναφέρεται από τον Μάρκο Αυρήλιο στο έργο του «*Τὰ εἰς ἑαυτόν*», στο οποίο αναμνησκει τους μέντορές του.⁴⁰ Η άποψη του Dillon δεν στηρίζεται επαρκώς. Οι αυτοκράτορες της περιόδου δεν είναι εξάλλου τόσο πολλοί: Αδριανός, Αντωνίνος, Μάρκος Αυρήλιος – Lucius Verus, Κόμμοδος. Η προσπάθεια δε χρονολόγησης με ακρίβεια των φιλοσόφων του 2ου μ.Χ. αιώνα είναι εξαιρετικά δυσχερής. Ο Αττικός και ο Νουμήνιος, τα πρόσωπα που επηρέασαν τον Αρποκρατίωνα, πρέπει να ήταν περίπου σύγχρονοι με τον Ηρώδη Αττικό, ο οποίος είχε γεννηθεί στις αρχές του 2ου μ.Χ. αιώνα, καθώς ήταν αναγνωρισμένοι φιλόσοφοι στα μέσα του ίδιου αιώνα.

Ανακύπτει βέβαια το ερώτημα: Πώς ο Αργεῖος φιλόσοφος Αρποκρατίων θα μπορούσε να συνδεθεί με την αυτοκρατορική αυλή της Ρώμης; Η απάντηση θα συνεισφέρει στην αποσαφήνιση του γενικότερου ζητήματος. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η οικογένεια των Αττικών, οι οποίοι ενδέχεται να τον συνέστησαν, καθώς διέθεταν πρόσβαση στη ρωμαϊκή αριστοκρατία. Εξάλλου, η οικογένεια των Αττικών είχε πολύ καλές σχέσεις με τους αυτοκράτορες Αδριανό, Αντωνίνο και Μάρκο Αυρήλιο.⁴¹ Η παρουσία των Αττικών στην έπαυλη της Εύας στην Κυνουρία, πλησίον του Άστρους, μπορεί να ευθύνεται για τη γνωριμία τους με τον πνευματικό κύκλο της πόλης του Άργους, μεγαλύτερου αστικού κέντρου της εποχής στην περιοχή. Η παρουσία του Ηρώδη Αττικού δεν μπορεί να πέρασε απαρατήρητη και σίγουρα ενεθάρρυνε την πνευματική ζωή του Άργους. Εξάλλου, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας πως ο Ηρώδης συνήθιζε να διδάσκει τους μαθητές του σε δικούς του χώρους και όχι σε κάποια σχολή. Η μαθητεία του Αρποκρατίωνα στον Αττικό και η πιθανή παρουσία στην αυτοκρατορική αυλή της Ρώμης, ενδέχεται να προέκυψαν ως αποτέλεσμα της σχέσης του με τους Αττικούς και όντως ο, έστω νεαρός, Αρποκρατίων να δίδαξε για κάποιο διάστημα τον Lucius Verus ή απλά να υπήρξε «συμβιώτης» του.

Όσον αφορά στον Ηρώδη Αττικό, γεννήθηκε και πέθανε στο Μαραθώνα (101/2-177/8μ.Χ.). Ο Αττικός και ο υιός του Ηρώδης είχαν τη ρωμαϊκή πολιτεία από τους προγόνους τους. Εξαιτίας του πλούτου και της εξέχουσας κοινωνικής θέσης που

40. Dillon, Middle, σελ. 259.

41. Στείρης, Φιλοσοφική, σελ. 257-260.

κατείχε ο πατέρας του, ο νεαρός Ηρώδης έλαβε προσεγμένη παιδεία. Σε νεαρότατη ηλικία επισκέφθηκε τη Ρώμη και συνδέθηκε με το αυτοκρατορικό περιβάλλον. Το 125/26 οι Αθηναίοι, με αφορμή την επίσκεψη του αυτοκράτορα Αδριανού στην πόλη τους, απένειμαν στον Ηρώδη τον τίτλο του επωνύμου άρχοντος, καθώς γνώριζαν την προσωπική του φιλία με τον Αδριανό. Η επιλογή του Ηρώδη ως δασκάλου του μελλοντικού αυτοκράτορα Μάρκου Αυρηλίου υπήρξε προσωπική επιλογή του αυτοκράτορα Αδριανού. Γύρω στο 140 η κοινωνική του δραστηριότητα είχε επεκταθεί σε μεγάλο βαθμό. Το 143 τιμήθηκε μάλιστα με το αξίωμα του υπάτου. Πριν το 160 ο αυτοκράτωρ Αντωνίνος τον διόρισε καθηγητή της ρητορικής στη ρητορική σχολή της Αθήνας, η οποία επιχορηγούνταν άμεσα από τους Ρωμαίους.⁴²

Πέρα από την προσφορά του στη ρητορική ο Ηρώδης υλοποίησε και ένα σπουδαίο αρχιτεκτονικό πρόγραμμα, από το οποίο ξεχωρίζουν το Ωδείο, το Παναθηναϊκό στάδιο, το Νυμφαίο στην Ολυμπία κ.ά. Επίσης επεξέτεινε και καλλώπισε την έπαυλη που κληρονόμησε από τον πατέρα του στην Εύα της Κυνουρίας, κοντά στο Άστρος, επιχειρώντας να μιμηθεί το αρχιτεκτονικό σχέδιο της βίλας του Αδριανού στο Τίβολι. Σε αυτήν συγκέντρωσε μεγάλο μέρος από έργα τέχνης της συλλογής του, τόσο της εποχής του όσο και προγενέστερα. Στην πραγματικότητα είχε οργανώσει ένα είδος μουσείου, επιστημονικού και καλλιτεχνικού ιδρύματος μοναδικού στον ελλαδικό χώρο.⁴³

Δυστυχώς, τα έως σήμερα σωζόμενα στοιχεία δεν μας διαφωτίζουν για τη δράση του Ηρώδη Αττικού στην Κυνουρία και την πιθανολογούμενη σχέση του με τον Αρποκρατίωνα. Χρειάζεται, όμως, να τονιστεί πως η υλική ακμή του ρωμαϊκού Άργους ενδέχεται να συνοδευόταν και από μια πνευματική ανάπτυξη, η οποία ήταν ικανή να εκθρέψει ένα φιλόσοφο με τέτοιο βεληνεκές. Η ύπαρξη του Αρποκρατίωνα, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη παρουσία του Ηρώδη του Αττικού στην Εύα Κυνουρίας, όπου στο πλαίσιο της εξοχικής του κατοικίας είχε διαμορφώσει χώρους πολιτισμού, είναι στοιχεία ικανά να θεμελιώσουν την ύπαρξη μιας αξιόλογης πνευματικής δραστηριότητας στην ανατολική Πελοπόννησο το 2ο μ.Χ. αιώνα.

Το φιλοσοφικό έργο του Αρποκρατίωνα

Ο Αρποκρατίων, ακολουθώντας το παράδειγμα του δασκάλου του Αττικού, συνέγραψε αναλυτικότερα σχόλια για το σύνολο σχεδόν των κειμένων του Πλάτωνα, τα οποία συνολικά κατελάμβαναν 24 τόμους. Το έργο αυτό δεν διασώζεται, αλλά

42. Σκιαδάς, Ηρώδης, σελ. 406.

43. Ο.π.

σημεία που το αποπνέουν μπορούν να αλιευθούν σε φιλοσοφικά κείμενα, τα οποία σχολιάζουν τους πλατωνικούς διαλόγους «Τίμαιος», «Αλκιβιάδης» και «Φαίδων». Το λεξικό της Σούδας του αποδίδει επιπλέον τη συγγραφή ενός δίτομου Πλατωνικού Λεξικού.

Ο Αρποκρατίων, ακολουθώντας τον Πλούταρχο και τον Αττικό, θεωρούσε πως ο κόσμος δημιουργήθηκε εντός του χρόνου:

«Ο Αρποκρατίων καὶ ὁ Αττικός οἱ τό γενητόν λέγεσθαι τόν κόσμον ἐν Τιμαίῳ ὑπό τοῦ Πλάτωνος κατὰ χρόνον ἀκούοντες, ἐπειδή ὁ Ἀριστοτέλης ἐγκαλεῖ τῷ θεῷ Πλάτωνι ἐν τῇ Περί οὐρανοῦ, διότι λέγειν κατὰ χρόνον τόν κόσμον γενητόν...»

(Proclus, *In Rempublicam Comentarii*, ed. G. Kroll, Leipzig 1901, II 377).⁴⁴

Όπως ο Αττικός, ο Αρποκρατίων πίστευε στην ύπαρξη μιας άκτιστης ύλης, η οποία βρίσκεται σε συνεχή χαοτική κίνηση προκαλούμενη από την κακή κοσμική ψυχή. Ο Δημιουργός, μια καθαρά πλατωνική έννοια, είναι αυτός που παρέχει μορφή στην ύλη και διάνοια στην κοσμική ψυχή. Στο σημείο αυτό η σκέψη του Αρποκρατίωνα κείται εγγύτερα στον Νουμήνιο, ο οποίος διέκρινε τρεις θεούς, τον *Πατέρα*, τον *Δημιουργό* και τη *Δημιουργία*, όπου η *Δημιουργία* εξισώνεται με τον *Κόσμο*. Αντίληψη και των δύο, Αρποκρατίωνα και Νουμηνίου, είναι πως στον «Τίμαιο» ήδη ο Πλάτων διαχώριζε τον Πατέρα από τον Δημιουργό.⁴⁵

Ο Αρποκρατίων, όμως, αποκαλούσε τον πρώτο Θεό *Ουρανό* και *Κρόνο*, τον δεύτερο *Δία* και τον τρίτο *Κόσμο*. Αργότερα μετασχημάτισε την αντίληψή του αυτή αποκαλώντας τον πρώτο Θεό *Δία* και *βασιλιά του κόσμου* και τον δεύτερο *Άρχοντα*, θεωρώντας πως η σχέση μεταξύ *Δία*, *Κρόνου* και *Ουρανού* είναι αυτή γιου, πατέρα και παππού. Τις πληροφορίες αυτές τις αντλούμε από το έργο του Πρόκλου, ο οποίος στο σημείο αυτό είναι πολύ πιθανό να συμφύρει διαφορετικές ερμηνείες του Αρποκρατίωνα. Αναφέρει συγκεκριμένα ο Πρόκλος:

«Αρποκρατίων δέ θαυμάσαιμ' ἄν, εἰ καί αὐτός ἑαυτόν γε ἀρέσκει τοιαῦτα περί τοῦ δημιουργοῦ διαταττόμενος· ἐπεταί μὲν γάρ τῷδε τῷ ἀνδρὶ κατὰ τήν τῶν τριῶν θεῶν παράδοσιν καί καθόσον διττόν ποιεῖ τόν δημιουργόν, ἀποκαλεῖ δέ τόν μὲν πρῶτον θεόν Οὐρανόν καί Κρόνον, τόν δέ δεύτερον Δία καί Ζῆνα, τόν δέ τρίτον οὐρανόν καί κόσμον. Πάλιν δ' αὖ μεταβαλὼν τόν πρῶτον Δία προσαγορεύει

44. Dillon, *Harpocration*, σελ. 143.

45. Πλάτων, *Τίμαιος*, 28c.

καί βασιλέα τοῦ νοητοῦ, τόν δέ δεύτερον ἄρχοντα, καί ὁ αὐτός αὐτῷ γίγνεται Ζεὺς καί Κρόνος καί Οὐρανός»⁴⁶

Το πιθανότερο είναι ότι ο ὅρος Θεός να αναφέρεται στον πρώτο Θεό και ὁ Ἄρχων στον Δημιουργό.⁴⁷ Χρειάζεται να επισημανθεῖ ότι ο ὅρος Ἀρχων ἦταν σε ευρεία χρήση ἀπὸ τους Γνωστικούς, ιδίως τον Βασιλίδη, ἐνῶ στο Ευαγγέλιο του Ἰωάννη ἀποδίδεται στο Διάβολο.⁴⁸

Ο Αρποκρατίων ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ το δάσκαλό του Αττικό και στο θέμα της προέλευσης του κακοῦ που βρίσκεται στην ἀνθρώπινη ψυχή. Υποστήριξε, συγκεκριμένα, ὅτι το κακό δε βρίσκεται μέσα στην ψυχή, ὅπως ο Αττικός, ἀλλὰ γύρω μας, στον κόσμο, ο οποίος τοιουτοτρόπως εἶναι ολοκληρωτικά κακός. Ὡς πηγή του κακοῦ θεωροῦσε το σῶμα και ὄχι γενικά την ὕλη, ὅπως ο Νουμήνιος. Κάθε ἐνσάρκωση, κατὰ τον Αρποκρατίωνα, ευνοεῖ την ἀνάπτυξη του κακοῦ.⁴⁹ Ἀν και στο θέμα της δημιουργίας του κόσμου οι θέσεις του Αρποκρατίωνα εἶναι πλατωνικές, ὅσον ἀφορᾷ στο κακό ρέπει προς τη σκέψη των νεοπυθαγορείων Νουμηνίου και Κρονίου.⁵⁰

«τῶν δ' αὖ δισταμένων πρὸς τούτους καί ἀπὸ τῶν ἔξωθεν προσφυομένων προστιθέντων ὅπως οὖν τῇ ψυχῇ τό κακόν, ἀπὸ μὲν τῆς ὕλης Νουμηνίου καί Κρονίου πολλάκις, ἀπὸ δέ τῶν σωμάτων αὐτῶν τούτων ἔστιν ὅτε καί Ἀρποκρατίωνος»

(Στοβαῖος, *Ἀνθολόγιον* Ι).⁵¹

Σχετικά με την ψυχή ὁ Ερμείας ἀναφέρει πῶς ὁ Αρποκρατίων θεωροῦσε κάθε εἶδος της ὡς ἀθάνατο, ὅπως ἐξᾴλου πίστευε και ὁ Νουμήνιος, χωρίς ὁμως και οι δύο να διευκρινίζουν ποια εἶναι ἡ τύχη του ἀλόγου μέρους της ψυχῆς μετὰ το θάνατο του φέροντος οργανισμοῦ:

«Πρῶτον περὶ ποίας ψυχῆς ὁ λόγος ζητητέον. οἱ μὲν γάρ περὶ τῆς τοῦ κόσμου μόνης ᾤθησαν εἶναι τόν λόγον διὰ τό εἰρηκεῖναι αὐτόν "πᾶσα" καί μετ' ὀλίγα ἐπάγειν "ἢ πάντα τε οὐρανόν πᾶσαν

46. Procli Diadochi, In Platonis Timaeum commentaria, ed. Ernst Diehl, 3 vols., Teubner, Leipzig 1903-6, I 303.

47. Dillon, Middle, σελ. 259-260.

48. Κατὰ Ἰωάννην, 12:31, 14:30, 16:11.

49. Iamblichus, «Περὶ Ψυχῆς», ap. Stob. Anth., I,49,37-40, στο Des Places, Fragments, σελ.70. Dillon, Middle, σελ. 260-262.

50. Dillon, Middle, σελ. 261.

51. Dillon, Middle, σελ. 141.

τε γένεσιν ξυμπεσουῖσαν στήναι·” ὧν ἔστι Ποσειδώνιος ὁ Στωικός.
οἱ δέ περὶ πάσης ἀπλῶς καὶ τῆς τοῦ μύρμηκος καὶ μυίας, ὧν ἔστιν
Ἀρποκρατίων· τό γάρ ‘πᾶσα’ ἐπὶ πάσης ψυχῆς ἀκούειν
(Hermeias, *In Phaedrum*).⁵²

Σε ἄλλη πηγή, ὁμως, φαίνεται ο Αρποκρατίων να υποστηρίζει την αένανη δημιουργία ψυχών, μια θέση που τον απομακρύνει από την κλασική πλατωνική φιλοσοφία και τον φέρει εγγύτερα στον χριστιανισμό, αν και από τον Αινεία Γαζαίο παρουσιάζεται ως υπέρμαχος της μετεμψύχωσης.⁵³

Ο Αρποκρατίων, ὅπως μαρτυρεῖ ο Ολυμπιόδωρος, ενδιαφερόταν και για τον πόλεμο, υποστηρίζοντας πως τα δύο βασικότερα κίνητρά του είναι ο πλουτισμός και η λαφυραγωγία.⁵⁴ Στο ζήτημα της αρετῆς διέκρινε τις ψευδώνυμες από τις αληθινές αρετές, θεωρώντας τις πολιτικές αρετές, κατά μια έννοια, αρετές του λόγου.⁵⁵

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως στα ελάχιστα αποσπάσματα που έχουν διασωθεί από το έργο του Αρποκρατίωνα παρατηρείται μια εκδοχή της πλατωνικής σκέψης σαφώς επηρεασμένη από το ρεύμα του γνωστικισμού. Αρκετά σκοτεινή παραμένει και η επίδραση του Αρποκρατίωνα τόσο στους συγχρόνους του, όσο και στους μεταγενεστέρους. Γνώση του έργου του είχαν οι Ιάμβλιχος, Πρόκλος, Ερμείας, Ολυμπιόδωρος, Δαμιάσκιος, φιλόσοφοι που εντάσσονται στο ρεύμα του νεοπλατωνισμού και εκτείνονται χρονικά από τον 3ο έως και τον 6ο μ.Χ. αιώνες. Τον αναφέρει επίσης ο Αινείας Γαζαίος, χριστιανός φιλόσοφος του 6ου μ.Χ. αιώνα, ο οποίος είχε ακολουθήσει την παράδοση του νεοπλατωνισμού. Από τις πηγές δεν μπορούμε να συμπεράνουμε με ασφάλεια εάν ὅλοι αυτοί είχαν μελετήσει τα κείμενα του Αρποκρατίωνα ή οι μαρτυρίες τους προέρχονται από ἑμμεσες πηγές.

Ιδιαίτερο, ὁμως, ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία του Ολυμπιόδωρου, ο οποίος πιθανότατα υπονοεί την ύπαρξη μαθητῶν του Αρποκρατίωνα: «ὥς οἱ περὶ Ἀρποκρατίωνα ἠξίωσαν ἀκούειν».⁵⁶ Ο Dillon θεωρεῖ πως δεν εξυπακούεται από τη διατύπωση αὐτή πως υπήρξε ὄντως κύκλος μαθητῶν του Αρποκρατίωνα, καθώς τέτοιες διατυπώσεις δεν είναι σπάνιες στα νεοπλατωνικά κείμενα. Θα λέγαμε ὁμως πως κάτι τέτοιο δεν αποκλείεται, είναι μάλιστα πολύ πιθανό, αν δεχθούμε πως ο Lucius Verus υπήρξε ὄντως μαθητῆς του Αρποκρατίωνα, γεγονός που ενισχύει την πιθανότητα διδακτικῆς του δραστηριότητας.

52. Dillon, Middle, σελ. 140.

53. Ο.π., σελ.135-136.

54. Ο.π., σελ.129.

55. Ο.π., σελ.132-134.

56. Ο.π., σελ.129.

Η φιλοσοφία στο Άργος στους προχριστιανικούς χρόνους

Αυτή δεν είναι όμως η μόνη γνωστή φιλοσοφική δραστηριότητα στην πόλη του Άργους, καθώς και στην κλασική αρχαιότητα μαρτυρούνται Αργεῖοι φιλόσοφοι, οι οποίοι, όπως και κατά ένα μέρος ο Αρποκρατίων αρκετά αργότερα, εντάσσονται στο ρεύμα του πυθαγορισμού. Ο Πυθαγόρας γεννήθηκε στη Σάμο, αλλά το 532 π.Χ. κατέφυγε στην Κάτω Ιταλία, προσπαθώντας να απαλλαγεί από την τυραννική εξουσία του τυράννου της Σάμου Πολυκράτη. Στον Κρότωνα ίδρυσε φιλοσοφική σχολή, με διαστάσεις θρησκευτικές και πολιτικές. Η επιρροή των ιδεών του επεκτάθηκε αργότερα στον Τάραντα και το Μεταπόντιο, όπου μετοίκησε στο τέλος της ζωής του. Η διδασκαλία του ήταν προφορική και μυστική. Δε διασώθηκε κανένα γραπτό κείμενό του. Βιογράφοι του υπήρξαν κυρίως οι Διογένης Λαέρτιος, Πορφύριος και Ιάμβλιχος. Αυτοί υποτίθεται ότι εξάγουν πληροφορίες για το βίο του Πυθαγόρα από τις πραγματείες του Αριστοξένη και του Δικαιάρχου, μαθητών του Αριστοτέλη. Ο Αριστοτέλης επίσης είχε συγγράψει πιθανότατα το *«Περὶ Πυθαγορείων»*, το οποίο δυστυχώς δεν σώζεται.⁵⁷

Ο Πυθαγόρας πίστευε στη μετεμψύχωση και λέγεται ότι κάποτε έψεξε κάποιον που ράπιζε ένα σκύλο, γιατί στον σκύλο αυτό είχε καταφύγει η ψυχή φίλου του Πυθαγόρα.⁵⁸ Ισχυριζόταν δε ότι είχε σαφή γνώση των σταδίων μετεμψύχωσης και της δικής του ψυχής. Κατά τον Διόδωρο τον Σικελιώτη ο Πυθαγόρας διηγείτο στους μαθητές του ότι στην προηγούμενη ζωή του ήταν ο Εύφορβος, ήρωας του Τρωικού πολέμου. Όταν δε ο Πυθαγόρας επισκέφθηκε το Άργος, αναγνώρισε στον ναό της Ήρας την πανοπλία του, την οποία είχαν φέρει οι Αργεῖοι ως λάφυρο από την Τροία. Μάλιστα έκλαψε όταν αντίκρισε την ασπίδα και προκάλεσε την απορία των Αργείων, οι οποίοι τον ρώτησαν για την αιτία της συγκίνησής του. Όταν τους εξήγησε, οι Αργεῖοι τον αποκάλεσαν τρελό. Προκειμένου να πεισθούν, ο Πυθαγόρας τους είπε πως στο εσωτερικό της ασπίδας, το οποίο δεν διακρινόταν, είχε γραφεί το όνομα Εύφορβος. Οι Αργεῖοι κατέβασαν για πρώτη φορά μετά από αιώνες την ασπίδα και αποδείχθηκε του λόγου το αληθές.⁵⁹

«ὅτι ὁ Πυθαγόρας μετεμψύχωσιν ἐδόξαζε καὶ κρεοφαγίαν ὡς ἀποτρόπαιον ἡγήετο, πάντων τῶν ζώων τὰς ψυχὰς μετὰ θάνατον

57. Γεωργούλης, *Ιστορία*, σελ.53-62. Huffman C., «Pythagoras», *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/pythagoras>, 14/4/2008. Zeller – Nestle, *Ιστορία*, σελ. 38-45.

58. Diels H. – Kranz W., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmann, Dublin und Zürich 1952, 21B7

59. Barnes J., *The Presocratic Philosophers*, Routledge, London 1982, σελ. 86-88.

εἰς ἕτερα ζῶα λέγων εἰσέρχεσθαι. καὶ αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἔφασκεν ἐπὶ τῶν Τρωικῶν χρόνων μεμνησθαι γεγεννημένον Εὐφορβον τὸν Πάνθου μὲν υἱόν, ἀναιρεθέντα δὲ ὑπὸ Μενελάου. ὅτι φασὶν αὐτὸν ἐν Ἄργει ποτὲ παρεπιδημήσαντα καὶ θεασάμενον τῶν Τρωικῶν σκύλων ἀσπίδα προσηλωμένην δακρύειν. ἐρωτηθέντα δὲ ὑπὸ τῶν Ἀργείων τὴν τοῦ πάθους αἰτίαν εἰπεῖν, ὅτι τὴν ἀσπίδα ταύτην εἶχεν αὐτὸς ἐν Τροίᾳ γεγωνῶς Εὐφορβος. ἀπίστως δὲ διακειμένων καὶ μανίαν αὐτοῦ καταγινωσκόντων, σημεῖον ἐρεῖν ἔφησεν ἀληθὲς τοῦ ταῦθ' οὕτως ἔχειν: ἐκ τοῦ γὰρ ἐντὸς μέρους ἐπιγεγράφθαι τὴν ἀσπίδα γράμμασιν ἀρχαίοις ΕΥΦΟΡΒΟΥ. πάντων δὲ διὰ τὸ παράδοξον εἰπόντων καθελεῖν αὐτὴν, ἐντὸς συνέβη τὴν ἐπιγραφὴν εὐρεθῆναι.⁶⁰

Τὴν ἱστορία αὐτὴ παραδίδει καὶ ὁ σπουδαῖος Ρωμαῖος ποιητὴς Οβίδιος σε μιὰ ἀπὸ τις «Μεταμορφώσεις» του, ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Πυθαγόρας ἀφηγεῖται τὸ περιστατικὸ που ἔλαβε χώρα στο ναὸ τῆς Ἥρας:⁶¹

O genus attonitum gelidae formidine mortis,
quid Styga, quid manes et nomina vana timetis,
materiem vatum, falsique pericula mundi?
Corpora, sive rogos flamma, seu tabe vetustas
abstulerit, mala posse pati non ulla putetis!
Morte carent animae, semperque priore relictas
sede novis domibus vivunt habitantque receptae.

Ipsae ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
haesit in adverso gravis hasta minoris Atridae:
cognovi clipeum, laevae gestamina nostrae,
nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.

Ὁ Διογένης Λαέρτιος, στὴν βιογραφία τοῦ Πυθαγόρα, μαρτυρεῖ πὼς ὁ Εὐφορβος ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα ὅπου εἶχε ἐνσαρκωθεῖ παλαιότερα ἡ ψυχὴ τοῦ Πυθαγόρα:

60. Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορικὴ Βιβλιοθήκη*, (ed.) C. H. Oldfather, Harvard University Press, Cambridge; William Heinemann, Ltd., London 1989, X.6.2-3.

61. P. Ovidius Naso, *Metamorphoses*, (ed.) Hugo Magnus, Friedr. Andr. Perthes, Gotha 1892, 15, 61-72.

«ἐν μὲν οὖν τῇ ζωῇ πάντων διαμνημονεύσαι, ἐπεὶ δὲ ἀποθάνοι τηρῆσαι τὴν αὐτὴν μνήμην. χρόνῳ δ' ὕστερον εἰς Εὐφορβον ἔλθειν καὶ ὑπὸ Μενέλεω τραθῆναι. ὁ δ' Εὐφορβος ἔλεγεν ὡς Αἰθαλίδης ποτὲ γεγονότι καὶ ὅτι παρ' Ἑρμοῦ τὸ δῶρον λάβοι καὶ τὴν τῆς ψυχῆς περιπόλησιν, ὡς περιεπολήθη καὶ εἰς ὅσα φυτὰ καὶ ζῶα παρεγένετο καὶ ὅσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ Αἰδιῇ ἔπαθε καὶ αἰλοῖται τίνα ὑπομένουσιν. ἐπειδὴ δὲ Εὐφορβος ἀποθάνοι, μεταβῆναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς Ἑρμότιμον, ὅς καὶ αὐτὸς πίστιν θέλων δοῦναι ἐπανήλθεν εἰς Βραγχίδας καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἐπέδειξεν ἦν Μενέλαος ἀνέθηκεν ἀσπίδα, (ἔφη γὰρ αὐτόν, ὅτ' ἀπέπλει ἐκ Τροίας, ἀναθῆναι τῷ Ἀπόλλωνι τὴν ἀσπίδα,) διασσηπυῖαν ἤδη, μόνον δὲ διαμένειν τὸ ἐλεφάντινον πρόσωπον. ἐπειδὴ δ' Ἑρμότιμος ἀπέθανε, γενέσθαι Πύρρον τὸν Δῆλιον ἀλιέα· καὶ πάντα πάλιν μνημονεύειν, πῶς πρόσθεν Αἰθαλίδης, εἴτ' Εὐφορβος, εἴτα Ἑρμότιμος, εἴτα Πύρρος γένοιτο. ἐπειδὴ δὲ Πύρρος ἀπέθανε, γενέσθαι Πυθαγόραν καὶ πάντων τῶν εἰρημένων μεμνήσθαι».⁶²

Ο Πανσανίας καὶ ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρουν πῶς ο Πυθαγόρας καταγόταν ἀπὸ τὴν Φλιούντα, κοντὰ στὴ Νεμέα, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤκμασε καὶ υῆρξε πιστὴ σύμμαχος τῶν Λακεδαιμονίων ἐναντίον τῶν Αργείων. Ὅταν ὁ Φάλκος, γιὸς τοῦ Αργεῖου Τημένου, ἐπιτέθηκε στὴ Φλιούντα, ὁ Ἴπασσος, πρόγονος τοῦ Πυθαγόρα, μετοίκησε στὴ Σάμο, ἡ ὁποία σὺν τοῖς ἄλλοις διέθετε περίφημο Ἡραῖο. Συγκεκριμένα ὁ Πανσανίας μαρτυρεῖ:

«Ἡρακλειδῶν δὲ κατελθόντων Πελοπόννησος ἐταράχθη πᾶσα πλὴν Ἀρκάδων, ὡς πολλὰς μὲν τῶν πόλεων συνοίκους ἐκ τοῦ Δωρικοῦ προσλαβεῖν, πλείονας δὲ ἔτι γενέσθαι τὰς μεταβολὰς τοῖς οἰκίτορσι. τὰ δὲ κατὰ Φλιούντα οὕτως ἔχει. Ῥηγνίδας ἐπ' αὐτὴν ὁ Φάλκου τοῦ Τημένου Δωριεὺς ἐκ τε Ἄργους στρατεύει καὶ ἐκ τῆς Σικωνίας. τῶν δὲ Φλιασίων τοῖς μὲν ἄ προεκαλεῖτο Ῥηγνίδας ἐφαίνετο ἀρεστά, μένοντας ἐπὶ τοῖς αὐτῶν βασιλείᾳ Ῥηγνίδα καὶ τοὺς σὺν ἐκείνῳ Δωριεῖς ἐπὶ ἀναδασμῶ γῆς δέχεσθαι: Ἴππασος δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διεκελεύοντο ἀμύνεσθαι μὴδὲ πολλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀμαχεῖ τοῖς Δωριεῦσιν ἀφίστασθαι. προσεμένου δὲ τοῦ δήμου τὴν ἐναντίαν γνώμην, οὕτως Ἴππασος σὺν τοῖς ἐθέλουσιν ἐς Σάμον

62. Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*, R. D. Hicks (tr.), Harvard University Press, Cambridge 1925, VIII 4-5.

φεύγει. Ἰππάσου δὲ τούτου τέταρτος ἦν ἀπόγονος Πυθαγόρας ὁ λεγόμενος γενέσθαι σοφός: Μνησάρχου γὰρ Πυθαγόρας ἦν τοῦ Εὐφρόνου τοῦ Ἰππάσου. ταῦτα μὲν Φλιάσιοι λέγουσι περὶ αὐτῶν, ὁμολογοῦσι δὲ σφισι τὰ πολλὰ καὶ Σικυνώνιοι.⁶³

Ο δε Διογένης Λαέρτιος αναφέρει:

«ἐνιοι δ' υἱὸν μὲν εἶναι Μαρμάκου τοῦ Ἰππάσου τοῦ Εὐθύφρονος τοῦ Κλεωνύμου φυγάδος ἐκ Φλιούντος, οἰκεῖν δ' ἐν Σάμῳ τὸν Μάρμακον, ὅθεν Σάμιον τὸν Πυθαγόραν λέγεσθαι».⁶⁴

Στο ἔργο του Ιάμβλιχου «Περὶ τοῦ πυθαγορικοῦ βίου» αναφέρονται οἱ Ἱππομέδων, Τιμοσθένης, Εὐέλθων, Θρασύδαμος, Κρίτων, Πολύκτωρ, Ποσίδης, οἱ οποίοι ἐντάσσονται στο ρεῦμα τῶν πυθαγορείων καὶ ἔλκουν τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τὴν πόλιν τοῦ Ἀργους. Επίσης, στο ἴδιο ἔργο, ο Ἰάμβλιχος ἀναφέρει τὰ ονόματα δεκαεπτὰ γυναικῶν ποὺ ἐξήσαν καὶ δραστηριοποιήθηκαν κατὰ τοὺς 60-40 π.Χ. αἰῶνες, ὅπως οἱ προαναφερθέντες ἄρρενες, καὶ οἱ ποῖες εἶχαν διδαχθεῖ τὰ πυθαγόρεια μαθηματικά καὶ τὴν πυθαγόρεια φιλοσοφία. Δύο ἐξ αὐτῶν ἦταν Ἀργεῖες: ἡ Βοιδίη καὶ ἡ Βαβέλκυα.⁶⁵ Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ὁ Ἀργεῖος γλύπτης Πολύκλειτος φαίνεται νὰ εἶχε ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρα, καθὼς υποστήριζε πὼς τὸ ωραῖο προκύπτει ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς.⁶⁶ Παρότι μὴ μερίδα ἐρευνητῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ἐγείρει κάποιες ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τῶν ἀναφορῶν τοῦ Ἰαμβλίου, ἀφοῦ σὲ ὁρισμένα σημεῖα τοῦ ἔργου τοῦ δὲν εἶναι ἰδιαίτερα ἀκριβῆς, θὰ ἔλεγα πὼς ὁ κατὰλογος ποὺ παρέχει ὁ Ἰάμβλιχος εἶναι πιθανότατα ἐγκυρος, καθὼς δὲν ἔχει ἀποδειχθεῖ μέχρι σήμερα ἡ ἀνακρίβειά του.⁶⁷

Πρὸς ἐνίσχυση τῶν γραφομένων ἀπὸ τὸν Ἰάμβλιχο σχετικὰ με τὴν ὑπαρξὴ ἐντονης φιλοσοφικῆς δραστηριότητος στὸ Ἀργος τῆς κλασικῆς περιόδου, χρειάζεται νὰ ἀναφερθοῦμε ἐν συντομίᾳ στὴν περίπτωση τῆς Φλιούντος, μίας σχετικὰ μικρῆς πόλεως δυτικὰ τῆς Νεμέας, σὲ πολὺ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Ἀργος. Ἀπὸ τὴν Φλιασίαν κατὰγονταν οἱ ἀκόλουθοι φιλόσοφοι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς: οἱ πυθαγόρειοι Φάντων, Ἐχεκράτης, Διοκλῆς καὶ Πολύμναστος, οἱ οποίοι θεωροῦνταν μαθητὲς τῶν Φιλολάου

63. Πανσανίας, «Κορινθιακά», Pausaniae Graeciae Descriptio, Teubner, Leipzig 1903, XIII, 1-2.

64. Diogenes, Lives, VIII 1-2.

65. Ἰάμβλιχος, *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ Βίου*, Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2001, κεφ. 128, 267.

66. Huffman C., «Polyclète et les Présocratiques», στὸ A. Laks and C. Louguet (eds.), *Qu'est-ce que La Philosophie Présocratique?*, Septentrion, Lille 2002, σελ. 303-327.

67. Huffman C., «Pythagoreanism», *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/pythagoreanism>, 14/4/2008.

και Ευρύτου. Οι τελευταίοι υπήρξαν από τους πλέον προβεβλημένους Πυθαγορείους της αρχαιότητας.⁶⁸ Επίσης η πυθαγόρεια Εχεκράτεια ήλκε την καταγωγή της από την Φλιούντα. Πέραν των πυθαγορείων έχουμε τον Ασκληπιάδη το Φλιάσιο, (4ος/3ος αι. π.Χ.), ο οποίος φοίτησε κατ' αρχάς στην Ακαδημία των Αθηνών, κατόπιν όμως μετέβη στα Μέγαρα, όπου έγινε μαθητής του Στίλωνα, φιλοσόφου της μεγαρικής σχολής (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, Βιβλίο 2ο και 6ο). Ακόμα τον σπουδαιότατο Τίμωνα (320-230 π.Χ.), επίσης μαθητή του Στίλωνα, ο οποίος καταγόταν από τη Φλιασία, άφησε ποικίλο έργο, αποτελούμενο από κωμωδίες και τραγωδίες έως σκωπτικά ποιήματα και φιλοσοφικά κείμενα, ενώ υπήρξε και μαθητής του σπουδαίου σκεπτικού φιλοσόφου Πύρρωνος του Ηλείου, ο οποίος με τη σειρά του είχε συνοδέψει τον Μεγάλο Αλέξανδρο στην εκστρατεία του ως την Ινδία (παραδίδεται στον Σέξτο Εμπειρικό, *Pyrrhoniae Hypotyposes*, βιβλίο 1ο και στο *Adversos Mathematicos*, βιβλία 1ο, 3ο, 6ο, 7ο, 9ο, 10ο και 11ο, Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*). Αλλά και η Αξιοθέα η Φλιασία υπήρξε μαθήτρια της Ακαδημίας του Πλάτωνος. Ήλθε στην Αθήνα από την Φλιούντα και έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα μαθηματικά και τη φυσική φιλοσοφία (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, βιβλία 3ο και 4ο). Αργότερα δίδαξε τις επιστήμες αυτές στην Κόρινθο και την Αθήνα.⁶⁹

Είναι, θεωρώ, ευνόητο να υποθέσουμε την ύπαρξη στενής συνάφειας της φιλοσοφικής δραστηριότητας στην Φλιούντα και το Άργος, η οποία μένει να ερευνηθεί λεπτομερέστερα στο μέλλον. Η έρευνα των πηγών, γραπτών και αρχαιολογικών, μπορεί να καρποφορήσει. Ευελπιστώ ότι στο εγγύς μέλλον θα υπάρξουν στοιχεία, που να είναι αρκετά για μια πληρέστερη παρουσίαση της φιλοσοφικής δραστηριότητας στο αρχαίο Άργος.

68. Diels H. – Kranz W., *Fragmente*, I 442-443. Diogenes Laertius, *Lives*, II 124-125.

69. Γεωργούλης, *Ιστορία*, σελ. 352, 358, 444-445.